Presidentti Tatu Leppänen
Korkein oikeus

28.4.2022

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Kirjallinen asiantuntijalausunto valtioneuvoston selonteosta 1/2022 vp turvallisuusympäristön muutoksesta

Aluksi

Valtioneuvoston selonteossa arvioidaan Venäjän Ukrainaan hyökkäyksen aiheuttaman ulko- ja turvallisuuspoliittisen toimintaympäristön muutosta ja sen vaikutuksia Suomelle. Samoin arvioidaan muuttuneen turvallisuustilanteen vaikutuksia ja Suomen kokonaisvaltaista varautumista talouden, kriisinsietokyvyn, huoltovarmuuden, sisäisen turvallisuuden, kyberturvallisuuden, hybridivaikuttamisen ja kriittisen infrastruktuurin kannalta kokonaisturvallisuuden mallin mukaisesti.

Selonteon mukaan Suomen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikan perustana pysyy kansallisen liikkumatilan ja valintamahdollisuuksien ylläpitäminen, ja Suomi säilyttää mahdollisuuden liittoutua sotilaallisesti ja hakea Nato-jäsenyyttä. Suomi jatkaa johdonmukaisesti ihmisoikeusperustaista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa ja korostaa kansainvälisen sääntöpohjaisen järjestelmän tärkeyttä ja kansainvälisen oikeuden noudattamista.

Selonteossa on perustellusti korostettu kansainvälisten ihmisoikeuksien, sääntöpohjaisen järjestelmän ja kansainvälisen oikeuden noudattamisen tärkeyttä, erityisesti Suomen kaltaisen pienen maan kannalta. Kuten selonteossa on todettu, sota Ukrainaa vastaan on myös hyökkäys demokratiaa, oikeusvaltioperustaisuutta ja ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta vastaan. Suomi on demokraattinen oikeusvaltio, ja oikeusvaltioperiaate on keskeinen myös Suomen kansainvälisissä suhteissa ja toiminnassa. Suomen ulkoista ja sisäistä turvallisuutta sekä yhteiskunnan toimintakykyä vaarantavien tilanteiden ennalta estäminen ja torjuminen turvaa myös Suomen oikeusvaltioperustaisuutta. Ulkoinen turvallisuus on oikeusvaltion välttämätön, joskaan ei riittävä edellytys. Selonteossa mainitut periaatteet ja arvot ovat keskeisiä, ja ne luovat olennaisen perustan kansainväliselle yhteistyölle myös oikeushallinnon alalla.

Oikeusjärjestyksen toiminnan turvaaminen muuttuneessa toimintaympäristössä

Selonteossa korostetaan perustellusti yhteiskunnan toimintakyvyn ja sisäisen turvallisuuden takaamista muuttuneessa ulko- ja turvallisuuspoliittisessa toimintaympäristössä. Tähän kuuluu myös oikeussuojajärjestelmä, jonka tulee toimia kaikissa oloissa. Kansainvälisten velvoitteiden ja perustuslakimme mukaan kaikissa oloissa on

noudatettava oikeusvaltioperiaatetta ja turvattava perus- ja ihmisoikeudet. Riippumattomat ja toimintakykyiset tuomioistuimet antavat oikeussuojaa ja turvaavat luottamusta oikeusvaltion toimivuuteen. Luottamuksella oikeuksien ja vastuun toteutumiseen on olennainen merkitys yhteiskunnan henkiselle kriisinsietokyvylle.

Selonteossa todetaan Venäjän hyökkäyksen Ukrainaan vaikuttavan Suomen ja Venäjän kahdenvälisiin suhteisiin ja yhteistyömahdollisuuksiin laaja-alaisesti. Muun muassa rajaturvallisuuteen ja rikostorjuntayhteistyöhön liittyvät tarvittavat yhteistyökanavat on kuitenkin pyritty säilyttämään pakotteiden sallimissa rajoissa. Näillä yhteistyökanavilla voidaan nähdä olevan merkitystä paitsi torjuttaessa rajat ylittävää rikollisuutta myös rikoksiin syyllistyneiden saattamiseksi vastuuseen.

Venäjän hyökkäykseen on reagoitu vahvasti kansainvälisissä järjestöissä, ja alueellista ja monenvälistä yhteistyötä Venäjän kanssa on vähennetty. Muun muassa YK:n yleiskokous on päättänyt Venäjän ihmisoikeusneuvoston jäsenyysoikeuksien keskeyttämisestä, ja Euroopan neuvosto on päättänyt Venäjän jäsenyyden lakkauttamisesta. Tämä kansainvälisissä suhteissa tapahtunut muutos on otettava huomioon myös kahdenvälistä oikeudellista yhteistyötä harjoitettaessa.

Venäjän toiminta on tiivistänyt ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta, oikeusvaltioperiaatetta ja demokratiaa puolustavien valtioiden yhteistyötä. Selonteon näkemys monenkeskisen kansainvälisen sääntöpohjaisen yhteistyöjärjestelmän kunnioittamisesta ja vahvistamisesta on erityisen tärkeää ja merkityksellistä oikeudenhoidon, mukaan luettuna kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön näkökulmasta. Sekä eurooppalainen yhteistyö Euroopan unionissa ja Euroopan neuvostossa että pohjoismaiset yhteydet ja kokemustenvaihto yhteisine arvopohjineen ovat Suomen oikeusjärjestyksen kehitykselle olennaisia. Yhteistyö näillä aloilla on suomalaisille tuomioistuimille hyvin luontevaa. Yleiseurooppalaisella tasolla erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksella ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen työllä on ollut suuri merkitys oikeusvaltioperiaatteen edistämisessä koko Euroopassa.

Selonteon mukaan kansainvälisen yhteisön tavoitteena on saattaa Venäjä ja sen edustajat vastuuseen laittoman hyökkäyssodan seurauksista ja vaikutuksista eri tuomioistuimien ja mekanismien kautta. Sotatoimien tietoinen kohdistaminen siviileihin ja siviilikohteisiin on sotarikos kansainvälisen humanitaarisen oikeuden mukaan. Sotarikokset on tutkittava ja niihin syyllistyneet on saatava vastuuseen.

Suomen esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisilla sekä tuomioistuimilla on kokemusta muun muassa Sierra Leonen ja Ruandan sotarikosten tutkimisesta ja niihin osallisten syyllisyyden selvittämisestä oikeudenmukaisessa oikeudenkäynnissä vaativissakin oloissa. Kansainvälisen yhteistyön merkitys sotarikosten tutkinnassa, kuten todistusaineiston hankkimisessa ja säilyttämisessä, sekä oikeudenkäynnissä on avainasemassa, minkä vuoksi on tärkeää, että uusia mahdollisuuksia selvitetään jatkossa. Tässä suhteessa Suomi voi olla vahvistamassa ja kehittämässä kansainvälistä oikeutta ja monenkeskistä sopimusjärjestelmää.

Vaikutukset sisäiseen turvallisuuteen oikeusministeriön hallinnonalalla

Turvallisuusympäristön muuttumisen myötä myös oikeusministeriön hallinnonalan on varauduttava hybridivaikuttamiseen ja vihamieliseen kybertoimintaan. Varautumisen merkitystä korostaa hallinnonalan parhaillaan käynnissä oleva laajamittainen siirtyminen sähköiseen toimintaympäristöön. Tuomioistuinjärjestelmän on toimittava kaikkina hetkinä, ajateltakoon esimerkiksi vapautensa menettäneiden asemaa tai rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttöä. Tuomioistuinlaitoksen piirissä onkin käynnistetty erilaisia varautumisen toimia. Myös EU:n ja sen jäsenvaltioiden oikeus- ja lainvalvontaviranomaisten yhteistyön edelleen kehittäminen kyberrikollisuuden ehkäisemiseksi olemassa olevien yhteistyöinstrumenttien pohjalta on perusteltua.

Selonteossa sisäisen turvallisuuden uhkina mainitaan muun muassa sotatarvikkeiden laiton kauppa ja päätyminen rikolliseen käyttöön sekä järjestäytyneiden rikollisryhmien siirtyminen muuttoliikkeen mukana. Laaja muuttoliike saattaa aiheuttaa jännitteitä väestönosien välillä ja viharikosten kasvua. Hädänalaiset ihmiset saattavat joutua ihmiskaupan uhreiksi.

Suomen tuomioistuinlaitoksella on hyvät valmiudet ja edellytykset sanotuista uhkista selviytymiseen. Lisääntyvä tehtäväkenttä korostaa kuitenkin tuomioistuinten riittävän resursoinnin merkitystä, minkä turvaamiseen parhaillaan valmisteltava oikeudenhoidon selonteko antanee edellytyksiä. Myös kotimaisen ja EU:n viranomaisyhteistyön tehostamisella oikeusjärjestyksen toimintakykyä voidaan vahvistaa entisestään.

Perustuslain 6 §:ssä turvatun ihmisten yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeää, että selonteossa esille tuotua mahdollista syrjintää ja eriarvoistamista venäläisvähemmistöä ja muita vähemmistöjä kohtaan torjutaan ja että mahdolliset rikokset tutkitaan ja niihin syyllistyneet saatetaan vastuuseen. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaavassa oikeusvaltiossa eri vähemmistöryhmillä on yhdenvertaiset ja tosiasiasialliset mahdollisuudet päästä laillisiin oikeuksiinsa. Nämä oikeusvaltiolliset takeet yhdessä avoimen, tutkittuun tietoon perustuvan viestinnän kanssa ovat omiaan ehkäisemään sitä, että informaatiovaikuttamisella onnistuttaisiin luomaan epävakautta aiheuttavaa kuvaa Suomessa asuvien venäjänkielisten syrjinnästä tai muusta epäasiallisesta kohtelusta.

Talouteen kohdistuvat muutokset, pakotteiden seuraukset ja uudet sääntelyratkaisut muuttavat elinkeinotoiminnan edellytyksiä ja reunaehtoja. Tästä voi seurata tuomioistuimiin lisää käsiteltäviä asioita ja uudenlaisia oikeudellisia kysymyksiä, jotka tuomioistuimet ratkaisevat niille kuuluvan tehtävän mukaisesti.